

Posudek na dizertační práci Terezy Urbář (Babkové) “Česko-německá studie k poválečným dějinám na území bývalého jihlavského jazykového ostrova (v souvislosti s předchozími obdobími)”. Pedagogická fakulta UK, Praha 2024.

Dizertační práce Terezy Urbář se věnuje regionálním dějinám původně etnicky a jazykově smíšeného Jihlavska, resp. jeho jižní části od konce třicátých let 20. století do poválečného období. Autorka se zaměřuje především na česko-německé vztahy v této turbulentní době, přičemž hlavní důraz klade na krátké poválečné období, během něhož došlo k (nucenému) vysídlení naprosté většiny místního německého obyvatelstva. To bylo spojeno i s řadou násilných činů. Autorka se zaměřuje na podrobnou analýzu lokální politiky a rozhodovacích mechanismů a na jednání klíčových osobností. Ukazuje jak období okupace a poté především poválečné rekonstrukce a obnovy československého státu, jeho politiky a správy otevřely prostor pro aktivity řady místních osobností. Zároveň se zaměřuje na poválečné období jako období, během něhož se formovala nová lokální politika Třetí republiky a její aktéři. Jak z jejích analýz plyne, jednalo o politiku, která byla vědomě diskontinuitní s idejemi, osobami i institucemi předmnichovské republiky. Vítězem mocenského boje se stali i na Jihlavsku komunisté, a to již od prvních poválečných měsíců.

Tématicky je práce aktuální, protože se věnuje tématu diskutovanému v odborné a také laické veřejnosti, tedy otázce konce války a formování třetí republiky jako přechodného systému, který nakonec vyústil v konečné prosazení mocenského monopolu komunistické strany v roce 1948.

Hlavní přínos práce spatřuji v její faktografické stránce: autorce se díky dlouholetému výzkumu v českých i německých archivech a shromáždění řady osobních svědectví tehdejších aktérů (včetně rozhovorů, které autorka s pamětníky sama vedla) podařilo vytvořit obdivuhodnou empirickou základnu, z níž ve své práci čerpá. Z tohoto hlediska bude mít výzkum autorky význam i pro další historičky a historiky jako hlavní referenční studie k tématu vysídlení Němců z regionu a lokálních dějin v uvedeném období.

Tato pozitivní stránka práce však zároveň ukazuje na hlavní úskalí práce: autorce se pod vlivem ohromného množství materiálu a faktografie (autorka navíc na řadě míst práce přemýšlí nad možnostmi dalšího archivního výzkumu) nepodařilo vytvořit jednotnou, argumentačně logicky podpořenou odbornou interpretaci, která by sledovala jasně stanovené relevantní výzkumné otázky v širším kontextu domácího i mezinárodního výzkumu. A to nejenom k úzké otázce vysídlení Němců z konkrétního jazykového ostrova, ale obecně k problematice konce války, přechodu k míru, tranzitního násilí (i spravedlnosti), poválečné rekonstrukce, násilných migrací, etnické indiference - abych jmenoval alespoň některá badatelská pole a odborné diskuze, do nichž se práce mohla a měla zapojit.

Ve výsledku jde o čistě popisnou práci, jejíž výzkumné otázky směřují také k popisu a doplnění faktografie. Práce je zbytečně rozsáhlá, stanovení limitu rozsahu práce by autorku mohlo vést k přemýšlení nad sesbíraným materiálem, jeho relevantnosti a formulace problémově postavené výzkumné otázky. To se nestalo, místo toho podává autorka na více než 400 stranách podrobné

popisy historie, v nichž se mísí některé důležité postřehy s méně důležitými či přímo banálními zjištěními a historickými kuriozitami. Jako všechny podobně zaměřené práce autorka rozsáhle cituje z archivních pramenů – s přesvědčením, že ocitované prameny mohou “samy mluvit.”

Závěr práce působí spíše jako shrnutí, autorka nedokáže zaklenout své výzkumy obecnějším zjištěním, popřípadě jsou její závěry banální (otázku motivace pachatelů řeší autorka bezradným poukazem na to, že motivace byla různorodá). Velkou pozornost věnuje autorka v textu práce roli československé i sovětské armády, a to jak ve vyhnání Němců, tak i ve formování poválečných mocenských struktur. V závěru se však žádného zhodnocení významu ozbrojených složek čtenář nedočká. Na některých místech v závěru si autorka nevědomky odporuje – vyzdvihuje jednak význam rozhodování centra, aby vzápětí zdůraznila význam lokálních iniciativ na průběh poválečné rekonstrukce.

Právě v tom by práce mohla být přínosná: díky empirickému materiálu se mohla autorka pokusit analyzovat mechanismy, strategie, záměry i možnosti jednání aktérů zdola, vliv politiky “zezhora”, vliv osobních zkušeností a motivací (především z hlediska životních osudů rozhodujících jednotlivců v době okupace) na dynamiku a průběh vysídlování Němců a násilí proti nim v jednom konkrétním regionu. To mohlo být výhodou zvoleného mikrohistorického přístupu: díky zaměření na konkrétní malý vzorek ukázat a analyzovat v detailu, jak se utvářely a jak fungovaly rozhodovací a mocenské mechanismy, jak a do jaké míry byly ovlivňovány politikou centra či transfery z jiných oblastí, jak je lokální aktéři dokázaly využít a zpracovat ve svůj prospěch či jim naopak odporovat a jak konkrétní iniciativy mohly ovlivňovat politiku centra a celkový vývoj zkoumaného problému. Autorčino chvályhodné časové rozšíření analýzy i o období protektorátu mohlo dát tomuto mikrohistorickému přístupu i potřebnou hloubku a poukázat, jak již bylo zmíněno, na roli osobních zkušeností nabytých v tomto, pro českou i německou společnost v českých zemích ve 20. století centrálního, období.

Pro mikrohistorický přístup je však podstatné, právě proto, že je ukotven v malém regionu a prostoru, aby dokázal své analýzy a své závěry vztáhnout k širšímu celku a k obecnějším výzkumným kontextům a otázkám. Jak již bylo zmíněno, jedná se o další nedostatek práce: autorka nezná, či nepracuje s literaturou, zabývající se tématy poválečného násilí, odplaty v Československu i v Evropě obecně. Nereflektuje ani nejnovější práci na toto téma v českém prostředí, knihu Jaromíra Mrňky, která si klade řadu otázek, jež by mohly být inspirativní i pro výzkum autorky. Podobně se nabízí řada novějších prací k poválečnému násilí a formování nové společnosti v polském případě či v případě Francie, Itálie a podobně. V současném výzkumu silně zastoupené otázky genderu, sexualizovaného násilí či rekonstrukce hegemoniální maskulinity v době po válce, autorka zcela opomíná, jakkoli z řady případů, kterým se věnuje, plyne, že i toto by mohl být teoretický rámec, jenž by jí umožnil formulovat problémově položené výzkumné otázky a příslušné argumenty. To samé platí pro případ konceptu etnické indifferencie, jejíž výzkum je jedním z hlavních témat historiografie střední a východní Evropy konce 19. a první poloviny 20. století.

Autorka tak nedokáže definovat diskuze (tím nemyslím “diskuse” o faktografii) o daném tématu v českém či mezinárodním prostředí, do nichž by se mohla zapojit.

Autorčina metoda je spíše intuitivní, někdy psychologizující, často naivní. Tak přistupuje k ohromnému množství materiálu. Práce je ve výsledku téměř nečitelná, jak svým popisným narativem, tak i rozsahem. Za zmínku v této souvislosti stojí, že rozsáhlý úvod k literatuře a především pramenům zabírá více než 80 stránek textu (!)

Přes přemíru faktografie a rozsah práce však některé důležité aspekty zůstávají nezodpovězeny: Proč se autorka zaměřuje na Jihlavský jazykový ostrov a v jeho rámci jenom na jednu část – jaký to má (věcný) důvod? Co může volba tohoto specifického regionu a případu přinést nového do našeho poznání poválečného násilí a migrací a rekonstrukce státu? Nepřehledná je i struktura práce: v některých kapitolách podává autorka dílčí závěry, v jiných nikoli, jednotlivé dílčí závěry navíc neuzavírají konkrétní kapitolu, ale autorka po nich řadí v rámci dané kapitoly další subkapitoly.

Podle mého názoru je daná práce typickým příkladem, kdy se autor “utopil” v přemíře faktografie. Protože práci chybí jasný “research design” a jeho zdůvodnění, zasazení do aktuálních relevantních diskusí v oboru, vztahujících se k tématu práce, položení problémových a relevantních otázek, autorce nezbylo nic jiného než nechat mluvit faktografii a prameny samy za sebe. Jedná se o nevyužitou příležitost, protože práce mohla díky svému mikrohistorickému přístupu reagovat na stávající stav výzkumu nuceného vysídlení Němců (a další s tímto tématem propojená témata, viz výše) a příslušné diskuse posunout podstatným způsobem.

Dvě drobnosti spíše osobní povahy:

Protože jsem se tématu vyhnání Němců nikdy nevěnoval (ve smyslu primárního historického výzkumu), považuji za zbytečné, abych byl jmenován jako odborník na dané téma. Nikdy jsem navíc nepůsobil na FF UK (dlouhodobě pracuji na FSV UK, několik let také v MÚA AV ČR) a instituce, kterou jsem podle autorky vedl, na FF UK ani nikde jinde neexistuje. Zajímalo by mě také, na čem je založena autorčina poznámka, že obec Simtany (mezi Pohledem a Stříbrnými Horami na Havlíčkobrodsku) byla čistě česká. Na základě regionální literatury jsem obec považoval vždy za součást (zbytkové) severní části německého jihlavského jazykového ostrova.

Přes tyto výtky a s vědomím ohromného badatelského úsilí autorky, které tématu věnovala, a jež v řadě detailů může být přínosem pro další výzkum, **doporučuji práci k obhajobě za podmínky**, že autorka dokáže reagovat na výše uvedené kritické připomínky, formuluje výzkumné a problémově položené otázky, na kterých měla být práce položena a dokáže je uspokojivě zodpovědět či o nich vést argumenty podloženou diskusí. V případě knižní publikace považuji za zásadní, aby autorka podstatně přepracovala předložený text práce a významně ho zkrátila.

Prof. PhDr. Ota Konrád, Ph.D.

Düsseldorf, 7.6.2024